

KPITIKA I BIBLIOGRAFIJA

TUKIDID, *Povijest Peloponeskog rata*, preveo Stjepan Telar. Matica Hrvatska. Zagreb 1957.

Prošlo je, eto, šest godina otkako nas je Matica Hrvatska obdarila Tukididovom poviješću Peloponeskog rata u prijevodu profesora *Stjepana Telara* a da se nitko od naših filologa nije dosad osvrnuo na taj prijevod. Možda zato što se suradnici ŽA-e i inače više i radije bave prikazivanjem stranih negoli domaćih djela. Taj je propust potaknuo urednika da on sam, makar i s velikim zakašnjenjem, s par riječi svrati pozornost na tu vrijednu i lijepu knjigu.

Tukidida nije lako prevoditi. Tko je upoznao njegov jezik i stil, njegovu kratkoću i odmjerenost, njegovu težnju da s malo riječi što više kaže i mnogo toga zbije u jednu rečenicu, njegovu porabu zastarjelih i rijetkih izričaja, njegovu veliku slobodu u redu riječi, konstrukciji i sastavu rečenica, njegove parentetički umetnute rečenice, elipse, anakolute i druge neobičnosti i nesklade, morat će priznati da je zaista smion pothvat dati se na prevodenje tako teškog i tamnog pisca. Prvi koji se u nas Hrvata usudio pristupiti k Tukididu bio je gimnazijski direktor *Josip Sarkotić* (1860—1919), ali on se ograničio samo na tri Periklova govora (Nast. vjes. VII 1899) kojima je Tukidid podigao najljepši spomenik svome geniju i besmrtnome Periklu. Sarkotićev je prijevod naišao na opće priznanje, ali usprkos tome: on nas nije obdario cijelim Tukididovim djelom, iako je imao za to sve preduvjete. To je učinio istom pola vijeka kasnije, s velikom voljom i ljubavi, profesor Stjepan Telar kad je bio stavljen u trajno stanje mira.

Telarov prijevod Tukididove Povijesti udešen je ovako da je na 2. strani knjige, po običaju i analogiji prijevoda modernih djela, stavljen i „Naslov originala“: ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΤΩΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΩΝ ΚΑΙ Ἀθηναίων. Možda bi bolje bilo da se ovaj puta odustalo od te prakse, jer dosad još nije sigurno utvrđeno kakav je upravo natpis Tukidid dao svome djelu. Najbolji ga rukopisi navode doduše pod nazivom ξυγγραφή, ali sve ono što je iza toga dodano, posve je umjetno iskonstruisano.

Pred prijevodom, na str. 5, nalazi se posveta knjige „Svome učitelju dru Augustu Musiću“, koji bi se zacijelo mnogo radovao, videći da se i naša prijevodna literatura obogatila djelom velikog historika helenskog. Zatim slijedi članak s natpisom „Predgovor“ u kojem je o Tukididovu životu i radu vrlo lijepo i jasno kazano sve što je nužno za svrhu koju knjiga ima. Iza prijevoda, tj. iza str. 488, dolaze obilni i brižno sastavljeni „Prilozi“, i to: „Kronološki pregled glavnih događaja u Peloponeskom ratu prema Tukididu“, „Važniji događaji Peloponeskog rata od g. 410. do 404“, za tim vrlo koristan „Pregled sadržaja po knjigama“ koji je prevodilac, na dotičnim mjestima, dao i u samom prijevodu, tako da je građa time postala mnogo preglednija, onda opširno i tačno sastavljeno „Kazalo imena“ s oznakom svih mjesta gdje se dotično ime javlja, pa „Sadržaj“ knjige i tri karte: „Grčka“, „Otoci Egejskog mora i Mala Azija“ te „Sicilija“.

Knjiga nosi na prvoj strani korica sliku velikog historika, a opremljena je ukusno, kao i ostali Matičini prijevodi klasičnih pisaca.

Na kraju „Predgovora“ trebalo je priopćiti tekst po kojem je prijevod sačinjen.

Što se samoga *prijevoda* tiče, valja prije svega imati na umu da je u Tukidida zapravo trojak stil: jedan u *govorima*: uzvišen, kićen i pun retorskih figura, ali često taman i teško razumljiv; drugi u *pripovjednim dijelovima* njegove Povijesti: stil srednjeg tona, ne toliko kićen, s manje tropa i figura, ali i on na nekim mjestima taman;

treći u *ispravama*: jednostavan, bez pjesničkih nakita i vještački sastavljenih rečenica, ali jasan i razumljiv. Budući da stil pripovjednih dijelova stoji nekako u sredini između onoga u govorima i onoga u ispravama, bit će dovoljno, da bi se vidjelo kako Telar prevodi, podvrgi konfrontaciji samo odlomak teksta i prijevoda iz pripovjednih dijelova Tukididove Povijesti, privukavši k tome, da bi stvar bila očiglednija i punija, i njemački prijevod toga odlomka od *Heilmann-Güthlinga* (Universal-Bibliothek 1811 f.), koji nam je upravo pri ruci. U tu smo svrhu odabrali tekst iz I knjige gl. 6, koji glasi:

πάσα γὰρ ἡ Ἑλλάς ἐσιδηροφόρει διὰ τὰς ἀφάρκτους τε οἰκήσεις καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς παρ' ἀλλήλους ἐφόδους, καὶ ξυνήθη τὴν δίκαιαν μεθ' ὅπλων ἐποιήσαντο ὡπερ οἱ βάρβαροι. σημεῖον δ' ἐστὶ ταῦτα τῆς Ἑλλάδος ἔτι οὕτω νεμόμενα τῶν ποτε καὶ ἐς πάντας ὁμοίων δαιτημάτων. ἐν τοῖς πρώτοις δὲ Ἀθηναῖοι τὸν τε σιδήρον κατέθεντο καὶ ἀνεμύνθη τῇ διαίτῃ ἐς τὸ τρυφερότερον μετέστησαν. καὶ οἱ πρεσβύτεροι αὐτοῖς τῶν εὐδαιμόνων διὰ τὸ ἀβροδίατον οὐ πολὺς χρόνος ἐπειδὴ χιτῶνάς τε λινοῦς ἐπαύσαντο φοροῦντες καὶ χρυσοῦν τεττίγων ἐνέρσει κρωβύλον ἀναδοῦμενοι τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τριχῶν· ἀφ' οὗ καὶ Ἴωνων τοὺς πρεσβυτέρους κατὰ τὸ ξυγγενὲς ἐπὶ πολὺ αὕτη ἢ σκευὴ κατέσχευεν. μετρία δ' αὖ ἐσθῆτι καὶ ἐς τὸν νῦν τρόπον πρώτοι Λακεδαιμόνιοι ἐχρήσαντο κτλ.

Sva je naime Helada nosila oružje, jer su im nastambe bile neutvrđene i međusobni putovi nesigurni, pa su obično provodili život s oružjem kao barbari. A dokaz negdašnjega i kod svih jednakoga načina života je to, što je još takav običaj u Heladi. Među njima Atenjani prvi odložše oružje i zamijeniše divlji život mekoputnijim. Nema tomu dugo, što su stariji njihovi bogataši poradi udobnosti prestali nositi lanenu donju odjeću i umetanjem zlatnih cvrčaka povezivali krpice kose na glavi. Odatle se i kod starijih Jonjana poradi srodstva s njima dugo sačuvalo taj ukras. Jednostavnu opet odjeću na sadašnji način prvi su nosili Lakedemonjani, itd. — In den damaligen Zeiten führte nämlich in ganz Griechenland ein jeder ein Gewehr bei sich, weil die Wohnungen durch keine Mauern gesichert waren, und keiner sicher zum andern gehen durfte, daher Waffen, so wie bei den Barbaren, ihre gewöhnliche Tracht waren. Daß aber ehemals diese Lebensart bei allen Griechen eingeführt war, davon hat man einen Beweis an denjenigen Völkern in Griechenland, die noch heut zu Tage eben diese Sitte bewahren. Unter jenen waren die Athener die ersten, welche die Waffen ablegten, und mit Verlassung dieser rauhen Lebensart geschmeidigere und üppigere Sitten annahmen. Und es ist noch nicht gar lange her, daß wohlhabende Leute hier die Mode abgeschafft haben, bei einem gewissen Alter aus verzärtelter Bequemlichkeit leinene Unterkleider zu tragen und die Haare auf dem Kopfe mit goldenen heuschreckenförmigen Schnallen in einen Zopf zu fassen; daher hat sich diese Zier bei den Joniern, ihrer Verwandtschaft mit jenen zufolge, noch eine geraume Zeit als eine Tracht alter Leute gehalten. Die kurzen Kleider hingegen, wie dieselben noch jetzt getragen zu werden pflegen, sind zuerst bei den Lakedämoniern aufgekommen, u. s. w.

Isporedi li se navedeni hrvatski prijevod s grčkim originalom, vidi se da Telar prevodi tačno, okretno i glatko, ali ne ropski. Prijevod mu se dobro priljubljuje originalu s neznatnim pomještanjima pojedinih riječi i dijelova rečenica prema duhu našeg jezika. Supstantivsku dikciju rado mijenja, i opet u duhu našeg jezika, u verbalnu: διὰ τὰς ἀφάρκτους τε οἰκήσεις καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς παρ' ἀλλήλους ἐφόδους — „jer su im nastambe bile neutvrđene i međusobni putovi nesigurni“. Participe uklanja zamjenjući ih ili finitnim glagolom ili imenicom s glagolom: ταῦτα τῆς Ἑλλάδος ἔτι οὕτω νεμόμενα — „što je još takav običaj u Heladi“. U želji da bi stvar jasnije prikazao, napušta katkad grčku konstrukciju i prevodi slobodnije: ἀφ' οὗ καὶ Ἴωνων τοὺς πρεσβυτέρους . . . αὕτη ἢ σκευὴ κατέσχευεν — „odatle se i kod starijih Jonjana sačuvalo taj ukras“. Trajnu i svršenu radnju prenosi strogo iz teksta u svoj prijevod, samo u slučaju, kad svršen glagol znači izvršeni početak radnje, uzima rado glagol koji tu radnju nastavlja, dakako, u trajnom obliku: μετρία δ' αὖ ἐσθῆτι . . . πρώτοι Λακεδαιμόνιοι ἐχρήσαντο — „poslužili su se, služili su se, nosili su“. itd. Telarov se dakle prijevod ne udaljuje mnogo od teksta i samo tu i tamo ulaze u nj dodaci kojih u tekstu nema. Budući da mu je i jezik posvuda lijep i ispravan, a stil jasan, njegov se prijevod vrlo lako i ugodno čita.

Kako je mnogo toga drugačije u Heilmann—Güthlingovu prijevodu: svuda obilje riječi, svuda dodaci kojih u tekstu nema, svuda opisivanje jednog izričaja s više riječi, itd., tako da mu tekst više nalikuje na parafrazu nego na prijevod. Zato mu je i navedeni odlomak iz I 6 opsegom veći nego grčki tekst i Telarov prijevod. Prijevod se, npr., počinje s vremenskom oznakom „in den damaligen Zeiten“ koje u tekstu uopće nema. Rečenica *πᾶσα ἡ Ἑλλάς ἐσιδηροφóρει* prevedena je slobodno riječima „in ganz Griechenland führte ein jeder ein Gewehr bei sich“. Pridjev *ἀφάρκτους* opisan je sa četiri riječi „durch keine Mauern gesichert“. Kod prevodenja oznake uzroka *καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς παρ' ἀλλήλους ἐφόδους* zadržan je samo smisao „und keiner sicher zum andern gehen durfte“, a riječi *ἀσφαλεῖς ἐφόδους* posve su utonule u glagole „gehen“ i „durfte“. Isto se tako očituje samo smisao i u prijevodu rečenice *καὶ ξυνήθη τὴν δίαιταν μεθ' ὅπλων ἐποίησαντο ὡσπερ οἱ βάρβαροι* — „daher Waffen, so wie bei den Barbaren, ihre gewöhnliche Tracht waren“, a riječi *τὴν δίαιταν ἐποίησαντο* posve su utrnule, itd. da ne analiziramo i ostali dio teksta gdje se prevodenje odvija na isti način.

Heilmann—Güthlingov prijevod ima uza sve to što nije vjeran svoju vrijednost, jer je i jezično lijep i razumljiv i stvarno pouzdan.

Telar je, kao negdašnji Musićev učenik, naučio kako valja prevoditi klasičnog pisca, gdje treba tekst strogo poštovati, a gdje mu je slobodno ponešto i udaljiti se od njega. Zato mu je prijevod i vjeran, ali opet razumljiv i pouzdan. Njegova je zasluga ne samo u tom što se prvi u nas prihvatio toga teškog posla, nego još više što, prevodeći, nije imao prilike oslanjati se ni na kakav predložak, tj. ni na kakvo čitavo djelo te vrste prevedeno na naš jezik, kao oni prevodioci koji ponovo prevode već prevedena djela, nalazeći u njima mnoge probleme već riješene koje onda preuzimaju u svoj prijevod, katkad, na žalost, i sa greškama. Za taj težak i dobro izvršen posao dugujemo mi jugoslavenski filolozi kolegi Telaru veliku zahvalnost. A on neka ima osobito zadovoljstvo u tom što se klasičkoj filologiji, koju je u mladim svojim danima donekle iznevjerio, tako časno odužio potkraj života.

N. Majnarić, Zagreb.

DER KLEINE PAULY*. *Lexikon der Antike. Auf der Grundlage von „Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft“ unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter bearbeitet und herausgegeben von Konrat Ziegler und Walther Sontheimer. 1. Lief.: Aachen.-Aigina, str. 80. A. Druckmüller Verl., Stuttgart 1962.*

Naslov i podnaslov dovoljno jasno govore o koncepciji leksikona, kojega izdavanje započinje upravo u vrijeme kada se privodi kraju monumentalna *RE*. Cijelo će djelo imati 4 sveska (formata 16×22,5 cm), svaki po 800 stranica odn. 1600 stupaca, a izdavat će se sukcesivno u sveščićima, većinom po 10 araka. U pretplati cijena je jednog sveščića (10 araka) 18 DM, svakog sveska 94 DM, a cijeloga djela, koje bi trebalo da bude završeno koncem 1965., 376 DM.

Mogu odmah jasno odgovoriti na pitanje, da li je uz iscrpnu *RE* i praktični Lübkerov *Reallexikon*, *The Oxford Classical Dictionary* i dr. bio potreban ovaj sada započeti *Der kleine Pauly* (skraćivat ću ga: *KIP*). Filolozi su, radi brze konzultacije, odavna osjećali potrebu za kudikamo sažetijim priručnikom, koji bi sačuvaov duh i sistematičnost velike *RE*. Zaključujući po 1. sveščiću, *KIP* bit će takav priručnik: pouzdan i pregledan. Među sličnim manjim leksikonima ne odlikuje se samo temeljitijom obradom članaka i navođenjem starije, a osobito novije i najnovije sekundarne literature, uključivši i temeljne članke iz *RE*. Prednost mu je i ta, što je uostalom istaknuto u podnaslovu, da je rađen na temelju *RE* te da su mu jedan od urednika (Ziegler) i izdavač isti kao u *RE*. Nije nevažno, što je time izbjegnuto svaki prigovor

*) Prikaz 1. sveščića bio je već u štampi, kad je izašao i 2., također u 5 araka (*Aigina — Amtstracht*), Stuttgart 1963. Od zanimljivijih i opsežnijih članaka navodim: Aigytos, Aiolois i Aiolis, Aischines, Aischylos, Alexandria, Alexandros, Alkaios, Alkibiades, Alkman, Ammianus Marcellinus, Ἀμφικτυονία.